

Rhetorica Scandinavica, ISBN 1397-0534

No 42, 2007, pp. 4--19

Publisher: Retorikförlaget AB

Authors: Charlotte Kroløkkke & Karen Foss, University of Southern Denmark & University of New Mexico.

Title: “You’d Better Build a Strong Crib’ ” [”Sørg hellere for en solid tremmeseng”. Feministiske udfordringer til retorikken.]

Abstract:

Feminist rhetorical theory is by now a distinct multidisciplinary perspective. In this paper, we outline the birth and development of feminist rhetorical theory and specifically its disciplinary connections to rhetoric, women studies and gender studies. Whereas incorporating and differentiating are key strategies to women and gender studies, transformation is at the heart of feminist rhetorical theory. We then turn to a contemporary case - the selling of Scandinavian sperm in the United States by Scandinavian Cryobank and the marketing material available on the company’s website. Whereas women studies and gender studies develop different analyses, feminist rhetorical theory uniquely positions the rhetorical and foregrounds its transformative potential.

Keywords:

Feminist rhetorical theory; women studies; gender studies; donor insemination

”Sørg hellere for en solid tremmeseng”¹

Feministiske udfordringer til retorikken

Feministisk retorisk teori er kendetegnet ved et tværfagligt perspektiv. I denne artikel skitserer vi først tilblivelsen og udviklingen af feministisk retorisk teori – helt konkret forbindelserne til traditionel retorik samt kvinde- og kønsforskning. Indlemmelse og differentiering er nøglestrategier inden for kvinde- og kønsforskningen, mens transformation er kernen i feministisk retorisk teori. Derefter analyserer vi en aktuel case, nemlig Scandinavian Cryobanks salg af skandinaviske mænds sæd til USA og den marketing der findes på selskabets hjemmeside. Hvorimod kvinde- og kønsforskning udvikler forskellige analyser, placerer feministisk retorisk teori det retoriske i en konkret sammenhæng og fremhæver dens potentiale for forvandling.

Feministiske forskere søger at modvirke akademias karakteristiske forsøg på at lukke munden på kvinder og andre marginaliserede grupper. Ud fra den opfattelse at megen videnskabelig aktivitet karakteriseres af patriarkalske fordomme, søger disse forskere at kritisere og vælte dominerende, elitære ideologier der vægter konkurrence, hierarkier, status og mangel; det som bell hooks kalder for et “a white-supremacist, capitalist, patriarchal society”.² Nu da den akademiske feminisme er ved at komme til skelsår og -alder, er det muligt at skabe overblik over både fælles og divergerende elementer af de forskellige grene af feministisk forskning; en forståelse som kan danne grundlag for frem-

tidig forskning på disse områder.

I denne artikel undersøger vi de forskellige tilgangsmåder som kvinde- og kønsforskning samt feministisk retorisk teori stiller til rådighed, idet hver af disse skaber forskellige ændringer i konfigurationen af retorik. I sidste ende er det vores hensigt at starte en dialog blandt forskere, der interesserer sig for feministiske tilgangsvinkler til retorik – hvad enten de inspireres af kvinde- eller kønsforskning – om feministisk retorisk forsknings tilblivelse, status samt fremtid.³

3 Dette projekt tillod os endelig i bogstaveligste forstand at sidestille vores individuelle standpunkter. Karen er en amerikansk retorikforsker som kom til skelsår og -alder samtidig med at kvindeforskningen så lyset som akademisk disciplin. Charlotte er en 15 år yngre, dansk kvinde- og kønsforsker der i kraft af sin uddannelse, alder og nationalitet identificerer sig mest med kønsforskningen, hvorimod Karen identificerer sig tæt-

1 “You’d Better Build a Strong Crib” – Reklame for *Scandinavian Cryobank*, www.scandinaviancryobank.com. Hentet den 13. juni 2005.

2 hooks (1989), side 20.

For at skelne mellem kvinde- og kønsforskning og feministisk retorisk teori (*frit*), lægger vi ud med et kort tilbageblik over retorikkens historie – den disciplin som feministisk retorisk teori er et svar på og søger at revidere. Derefter gennemgår vi hvordan hver feministisk udfordring begyndte ved først at identificere et brændpunkt, dernæst det resultat der ønskes, samt endelig en repræsentativ teori der viser hvordan retorikken udfordres. Til sidst illustrerer vi de forskellige videnskabelige tilgange ved at anvende dem på en retorisk genstand, nemlig hjemmesiden for Scandinavian Cryobank, en dansk sædbank.

Retorik

Retorikken blev opfundet i Grækenland i det 5. århundrede før Kristi fødsel, og retorikken defineres traditionelt som overtalelsens kunst. Oprindeligt opdeltes den i fem *partes* eller faser: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *actio* og *memoria*. Nutidens retorikforskere har præciseret og udvidet betydningen af retorik fra den klassiske interesse for taler til at omfatte egenskaberne ved og funktionen af menneskelige symboler i al almindelighed. Oprindeligt var retorik den proces hvorved en formel, offentlig tale blev sammensat; i dag betragtes det som den proces der konstituerer de symbolske realiteter vi lever i. De symboler vi benytter til at begrebsliggøre en oplevelse, bestemmer stort set hvad en oplevelse er. Skønt retorik traditionelt beskæftigede sig med en bevidst symbolsk proces, anerkender

tere med retorik og kvindeforskning. Vi mødtes fordi vi underviste på samme universitet, dog ikke samtidig. Vores udforskning af disse felter begyndte da vi blev bedt om at skrive et essay om feministisk retorisk teori, mens Charlotte var på et forskningssemester i USA. Dette essay havde til formål at give danske studerende forståelse for karakteren og oprindelsen af feministisk retorisk teori, som er stort set ukendt i den danske retorikundervisning. Vi ønskede endvidere at bruge projektet til at integrere relevant skandinavisk forskning med amerikanske feministiske perspektiver for at tilbyde studerende på begge kontinenter en mere udførlig tilgang.

nutidige forskere, deriblandt feminister, at ubevidst symbolik også kan have retoriske effekter, indflydelse og virkning.⁴

Kvinde- og kønsforskning og *frit* udfordrer retorikken på forskellige måder. Det er vigtigt at erkende at det ikke drejer sig om fuldstændigt adskilte, forskellige udfordringer, men at de overlapper hinanden. Skønt kvindeforskningen tydeligvis påbegyndte denne proces, er det umuligt at sige hvornår kønsforskningen og *frit* begyndte. Så snart retorikkens traditionelle forudsætninger anfægtedes af feministiske forskere, eksploderede antallet af tilgange, perspektiver og metoder for implementeringen af sådanne udfordringer. Vi diskuterer derfor disse rødder i fuld anerkendelse af vanskeligheden og vilkårligheden af denne opgave.

Feministiske udfordringer til retorikken: Kvindeforskning

Kvindeforskning som akademisk disciplin opstod i USA og Skandinavien omkring 1970. Den aktivisme der karakteriserede den anden bølge (*second wave*) af feminismen førte til større bevidsthed om et behov for at gøre noget ved kvinders roller og stilling i samfundet. Denne interesse bredte sig til akademiet, hvor forskere fik øje på at kvinder blev diskrimineret og ignoreret i omverdenen generelt såvel som på de højere læreanstalter. Forskernes forsøg på at inkludere, forstå og værdsætte kvinders oplevelser og erfaringer dannede udgangspunkt for det der skulle blive til kvindeforskning.

Kvindeforskningens primære målsætning er at "komplementere og korrigere" etablerede discipliner ["*complement and correction*"].⁵ Den tidligste indsats bestod i at udføre den manglende forskning om kvinder som var blevet indeholdt, konceptuelt såvel som i bogstaveligste forstand, i emnet 'mænd'. Kvindeforskere har løbende været interesserede i magt og i hvordan samfundets strukturer og systemer

4 Foss, Foss, & Trapp (2002).

5 Hunter College Women's Studies Collective (2005), side 6.

samvirker med specifikke konstruktioner af ”agency” og identitet til at konstituere vores oplevelse. Fordi ikke alle kvinders oplevelser er ens, har kvindeforskningen søgt at integrere faktorer som race, klasse, seksuel orientering og andre differentierende karakteristika i diskussionerne om kvinder og køn.

En tredje målsætning har være aktivisme, idet kvindeforskningen søger at udvikle alternativer til aktuelle kønskonstruktioner samt at få indflydelse på samfundet. Kvindeforskningen stiller sig således ikke tilfreds med at analysere og kritisere, men stræber efter at visualisere, konstruere og iværksætte alternativer til rigide kønsroller og systemer, der forbliver privilegerede og magtfulde.

Simone de Beauvoir’s *The Second Sex*, der udkom i Frankrig i 1949, ses ofte som inspirationskilde til genfødslen af feminisme og kvindeforskningen både i Europa og i USA. Betty Friedan’s *The Feminine Mystique* anses derimod for at være den bog der satte gang i feminismen blandt middelklassens amerikanske husmødre. Den kom i 1963, efter Friedan havde interviewet sine klassekammerater på Smith College til en artikel i bladet *Redbook*. Hendes redegørelse for ’problemet uden navn’ [“the problem that has no name”]⁶ var så foruroligende at bladet nægtede at trykke artiklen. Endnu en klassisk antologi i USA var *Sisterhood is Powerful*, redigeret af Robin Morgan og udgivet i 1970. Denne samling indfangede den bevidstheds-skabende dimension af feminismen, der kom frem blandt unge amerikanske universitetsstuderende der også var aktive i civilrets-, antikrigs- og andre radikale bevægelser i 1960erne.

En tidlig artikel der anlagde et kvindeforskningsperspektiv på de udfordringer som kvindeforskningen udgjorde for retorikken var Karlyn Kohrs Campbells essay “The Rhetoric of Women’s Liberation: An Oxymoron” som udkom i *Quarterly Journal of Speech* i 1973. I dette essay foreslog Kohrs Campbell at kvindebevægelsens retoriske strategier var så specielle

6 Friedan (1963), side 11.

at de udgjorde en særlig genre. Hun argumenterede for at traditionelle definitioner af og tilgange til overtalelse og sociale bevægelser er utilstrækkelige til at redegøre for den nutidige feminismes karakter og taktikker.

Brændpunktet for kvindeforskningens udfordring til retorikken, både i USA og i Skandinavien, er *kvinder*. Kvindeforskere inden for retorik indså, at når kvinders kommunikationsformer og –måder analyseres med traditionelle retoriske termer, så kan kvinder ikke stå distancen.⁷ For at forstå og værdsætte kvinders kommunikation på dens egne præmisser og integrere det traditionelt feminine i retorikken, tager kvindeforskningen udgangspunkt i det, som kvinder selv forstår som værende karakteristisk ved deres egne oplevelser.⁸

Den tilsigtede virkning af kvindeforskningens udfordring af retorikken var indlemmelse af kvinders perspektiver i det der defineres som retorik. Således begyndte man at undersøge, dokumentere og integrere de karakteristiske former for kommunikation, der blev forbundet med kvindelige oplevelser i retorikken.⁹ Apthecker imødeser resultatet af denne slags teori, idet hun argumenterer for at den tillader “a different kind of philosophical space, for an ordering of women’s experience as knowledge, for an emancipatory vision rooted in our own grounds.”¹⁰ Derfor påtog kvindeforskere sig at revurdere retorikkens grundantagelse og at restituere marginaliserede retorikker som tidligere var blevet underkendt i den retoriske tradition.

En af de teorier der opstod i mødet mellem kvindeforskningen og retorik, er teorien om den *feminine stil*. Kohrs Campbell forklarer, at elementerne af den feminine stil har udgangs-

7 Et af de første værker der samlede undersøgelser af forskellige analyser af kvinders retoriske valg, er Bate and Taylor (1988).

8 Wood (1992), Harding (1991).

9 Se Foss & Foss (1991).

10 [”en anden slags filosofisk rum, til at organisere kvinders oplevelser som viden, til en frigørende vision med rødder i vores eget terræn”]. Apthecker (1989), side 15.

punkt i kvinders oplevelser og pointerer at det ikke er en stil der er særegen for kvinder.¹¹ Den feminine stil indbefatter en personlig tone, deltagelse af tilhører, udgangspunkt i personlig erfaring og ønsket om at give tilhører autoritet.¹²

I Skandinavien udvider retorikeren Brigitte Mral¹³ (2003) begrebet om den feminine stil til den svenske arena ved at diskutere argumentation i lyset af Fredrika Bremer, Selma Lagerlöf og Emilie Rathous kamp for stemmeretten. Hun konkluderer at såkaldt feminine argumentationsstrategier – såsom en indirekte og dialogisk tilgang – er en konsekvens af kvinders mangel på adgang til den offentlige sfære og deres tilegnelse af den 'feminine' rolle. Kvinders argumentationsstrategier skal ikke fortolkes som udtryk for at kvinder 'naturligt' er mere egalitære, men snarere at kvinder kulturelt har spillet underordnede roller, som har fordret større samarbejde. Mrals tilgang til traditionel argumentation går videre end forventede analyser af kønsrolleopdelingen i argumentation ved at introducere en anderledes teoretisk ramme for forståelse af retorik og køn. Den svenske retoriker Ann Öhrberg¹⁴ slutter sig til Mral, idet hun undersøger den rolle som køn spiller i diskussionsstrategier.

Kvindeforskningen gav således anledning til en feministisk udfordring af retorikken. Ved at integrere kvinders tilgange til kommunikation i disciplinen, fokuserer kvindeforskere på begrænsningerne af det klassiske retoriske udgangspunkt. Skønt disse forskeres udfordring har fokuseret på integrering af kvinder i særdeleshed i kanonen, så har den banet vejen for inklusion af alle slags marginaliserede stemmer i retorikken.

11 Kohrs Campbell (1989)

12 Kohrs Campbell (1989), side 13; Foss, Foss & Griffin (1999), side 21.

13 Mral (2003).

14 Öhrberg (2001).

Kønsforskningen

Kvindeforskningens udfordring til retorikken blev ledsaget af en anden udfordring, denne gang fra kønsforskningen. Selvom en interesse for kønsforskning havde været en del af kvindeforskningen fra starten,¹⁵ begyndte et særskilt forskningsområde ved navn kønsforskning [gender studies] at skille sig ud i det sidste tiår af det 20. århundrede. På dette tidspunkt havde kvindebevægelserne tydeligvis haft en effekt; de havde skabt opmærksomhed og muliggjort ændringer i hele samfundet, inklusive akademiet som oplevede en institutionalisering af afdelinger for kvindeforskning, implementering af regelsæt om sexchikane og positiv særbehandling, samt et stigende antal kvinder der blev professorer.

Kvindebevægelsens virkning var så gennemgribende at de populære medier spekulerede på om feminismen mon var død?¹⁶ Vigtige feministiske indspark i den periode var Susan Faludis (1991) *Backlash* som helt bevidst drejede sig om den modreaktion der havde ført til spekulationerne om feminismens død og Naomi Wolfs (1991) *The Beauty Myth* som fremsatte hvordan feminine idealer blev anvendt til at kontrollere og formindske kvinders magt. Judith Butlers (1990) *Gender Trouble* og Eve Kosofsky Sedgwick's (1990) *The Epistemology of the Closet* skitserede de nye retninger som feminismen var ved at udvikle sig i og fungerede som vital teoretisk inspiration for feministe ved at stille spørgsmålstegn ved seksualitetens – og i særdeleshed heteroseksualitetens – rolle i vores forståelse af køn.

Feminister på begge sider af Atlanten begyndte at udarbejde det der skulle blive kendt som den tredje bølges feministiske dagsorden i USA og som 'nyfeminisme' i Skandinavien. I USA kom Rebecca Walkers (1995) antologi *to be real: Telling the Truth and Changing the Face of Feminism* der sammen med Barbara Findlens

15 Se Kramer (nu Kramarae) (1974, 1977).

16 Dette spørgsmål blev stillet på forsiden af *Time magazine* den 29. juni, 1998.

(1995) antologi *Listen Up: Voices from the Next Feminist Generation* fremlagde fortællinger i første person om unge kvinders oplevelser med feminisme, sexisme, racisme og homofobi. I Skandinavien blev lignende antologier udgivet, såsom den svenske *Fittstim* (1999) redigeret af Linda Norrman Skugge and Belinda Olsson, den danske *Nu er det nok* (2000) redigeret af Anita Frank Goth m.fl., samt Leonora Christina Skovs *De røde sko: feminisme nu* (2002). Sammen demonstrerede disse bøger unge feministers interesse i ligestillingsproblematikken såvel som selve udviklingen i feminismen.

Kønsforskning som akademisk disciplin er tæt forbundet med denne bølge af feminisme og har sået tvivl om, hvorvidt ’kvinder’ som gruppe overhovedet har nogen fælles træk.¹⁷ I stedet argumenterer kønsforskere for, at behovet for at udpege sexistisk undertrykkelse som en fællesnævner for kvinder blot fører til andre former for eksklusion og undertrykkelse, samt undlader at anerkende forskellene blandt og mellem kvinder, såvel som indeni individuelle kvinder.¹⁸ Set fra denne vinkel er kvinder ikke alle lige undertrykte. Faktisk er nogle kvinder mere privilegerede end nogle mænd, og deres privilegium kan tilskrives ikke blot deres heteroseksualitet men også deres race, religion, klasse og endda køn.

Kønsforskere stiller spørgsmålstegn ved selve begrebet identitet¹⁹ og i særdeleshed ved begrebet essentialisme; det vil sige den tanke at identiteter som kvinde eller mand, feminin eller maskulin, hetero- eller homoseksuel er naturlige, medfødte kategorier der eksisterer udenfor diskurs. Butler er gået et skridt videre og argumenterer for at selve skillelinien mellem det kulturelle køn (feminin og maskulin) og det biologiske køn (kvinde eller mand) tilslører det faktum at begge er diskursive (retoriske) konstruktioner, samt undgår at anerkende måden hvorpå heteroseksuel lyst fungerer som organisatorisk

princip for begge dele.²⁰ Feminister der kalder sig kønsforskere, hævder således at identitetspolitik er slået fejl, at kategorien ’kvinde’ er eksklusiv og normativ og at identiteter i stedet bør anskues som dynamiske krydsfelter for diverse flydende identiteter (såsom sort x kvinde x lesbisk).²¹

Kønsforskere værdsætter flertydighed, mangfoldighed, fluiditet og modsætninger med henblik på at skabe et mere individualistisk perspektiv på feminisme. *Forskel* er derfor det brændpunkt der adskiller kønsforskning fra kvindeforskning. Kønsforskere er interesserede i at differentiere kategorier af oplevelse – hvad enten det drejer sig om køn, race, seksualitet, alder eller andre særlige træk – samtidig med at de understreger disse kategoriers diskursivitet. Identiteter er effekten af kommunikationspraksisser, inklusive konventionelle kønsideologier. Skønt dette perspektiv risikerer at individualisere feministiske tiltag, så foreslår filosofen Iris Marion Young at køn anskues som ’seriel’; kvinder er bundet til andre kvinder gennem ”practico-inerte” systemer, skønt de samtidig adskiller sig fra dem.²²

Den feministiske retoriker Celeste Condit formulerer et kønsmangfoldigt perspektiv der illustrerer hvordan retorik konstruerer køn, samtidig med at hun genopliver begrebet om overtalelse som en feminin handling og anskueliggør hvordan kvinder og mænd benytter sig strategisk af en bred vifte af retoriske stilarter.²³ Hun rekonfigurerer retorikken som en gynandrisk disciplin og udfordrer ideen om at retorik – defineret som overtalelse – er patriarkalsk af natur. I stedet foreslår hun at det retoriske felt har et unikt potentiale for at tilbyde en humanistisk tilgang til nutidskulturen, især til studiet af reproduktive teknologier.

Rent teoretisk har kønsforskere fundet inspiration i diverse udgaver af post-strukturalistisk teori²⁴, og en teori der er typisk for mødet mel-

17 Young (1994).

18 Young (1994).

19 Sedgwick (1990), Butler (1990), Halberstam (1998).

20 Butler (1990).

21 Crenshaw (1994), Young (1994).

22 Young (1994).

23 Condit (1997), side 113.

24 Wood (1992).

lem kønsforskning og retorik er *remixing*.²⁵ Idet kønsforskere insisterer på at traditionelle ideer om køn altid konstitueres omkring heteroseksualiteten som norm, så åbner de også op for mulighederne for at feminister kan tilegne sig og remixe begreber der førhen var nedsettende, for derigennem at skabe nye betydninger.

Kommunikationsforsker Courtney Bailey (1997), noterer for eksempel i sin analyse af det feministiske third-wave blad, *Bitch: Feminist Response to Pop Culture*, at bladet rent strategisk benytter sig af ironi og sidestilling (mellem billede og tekst) for at anskueliggøre hvordan kvinder i musikindustrien ofte ses som ”fake-breasted”, ”bleached-blonde porno babes”.²⁶ Bailey hævder at *Bitch* indgår i en dialog med læseren der privilegerer feministiske læsninger af sidestillingen af tekst og billede, og at bladet derved gør grin med den stereotype, konventionelle måde at læse på.²⁷

Feministisk retoriker og mediekritiker Hele A. Shugart (1997) peger på hvordan tilegnelsen af traditionelle historier fungerer som en effektiv udfordring til undertrykkende kønsideologier. Tilegnelse er en process hvori dominerende diskurser præsenteres i et lys der tydeliggør intentionen om tilegnelse, og så lukker op for at nye betydninger kan dukke op. Et eksempel herpå er den amerikansk-baserede feministiske aktivist gruppe Guerrilla Girls og deres tilegnelse af Auguste Dominique Ingres berømte maleri ”La grande Odalisque”. I Guerrilla Girls’ version af maleriet lyder overskriften ”Skal kvinder være nøgne for at komme på the Metropolitan Museum”? Svaret nedenunder lyder: ”Mindre end 5% af kunstnerne i afdelingen for moderne kunst er kvinder, men 85% af nøgenmodellerne er kvinder”. I den skandinaviske kontekst henleder den nye feministiske gruppe Flicka vores opmærksomhed på musikindustriens omsiggribende sexismen gennem deres egne overdrevent sexualiserede musikvideoer hvor deres budskab blandes op med hip hop eller rap

25 Kroløkke (2006).

26 Bailey (1997), side 3-4.

27 Bailey (1997).

og altid ender med det retoriske spørgsmål: ”Er det virkelig hvad du vil have?”²⁸

Remix – som koncept – hjælper med at forklare og stedfæste nyfeministisk retorik som både gammel og ny. Fra bladet *Bitch* til Guerrilla Girls og Flicka leger third-wave feminister med symboler. Deres mest betydningsfulde bidrag til feministisk retorik er deres evne til at remixe maskulinistisk retorik således at de forskellige slags sexismen som kvinder fortsat oplever, belyses hvad enten det er i kunstverdenen, musikindustrien eller cyberspace. Det er en særdeles snedig, men risikabel strategi der hjælper os til at forstå forskellige former for kommunikative initiativer som unge kvinder tager, samtidig med at de vipper third-wave feminismen ud af offer-rolle – for at gøre modstand mod patriarkatet – og over i en legende og kåd remixing strategi.

Summa summarum stiller kønsforskere spørgsmålstegn ved kvindeforskningens essentialisme og dens vægt på kvinder som statisk kategori. Gennem brugen af sidestilling, ironi og parodi søger de at udfordre retorikken til at engagere den mangfoldighed af identiteter som karakteriserer ethvert individ og til at udvikle retoriske teorier og praksisser der anerkender og iværksætter diverse retoriske muligheder.

Feministisk Retorisk Teori

Feministisk retorisk teori opstod side om side med kvinde- og kønsforskningens udfordringer til retorik. Feministisk retorisk teori protesterer imod *retorisk teori* i sig selv. Dens målsætning er at *transformere* retorikken ved at integrere feministiske perspektiver i disciplinen. Feministisk retorisk teori karakteriseres således ved et transcendent initiativ til at bedømme og ændre hvad retorik er.²⁹ Der lægges vægt på at ændrin-

28 Kroløkke (2006).

29 Skønt vi stort set placerer feministisk retorisk teori i rødder og udvikling i en amerikansk sammenhæng, har skandinaviske forskere fulgt trop med deres egen udgave af feministisk retorisk teori. Se fx Gomard (1996) and Mral (2003).

gen skal ske via en infusion af feministiske perspektiver og praksisser, og forudsætningen er med andre ord at feminisme ikke kan andet end ændre retorikken radikalt.

Feministisk retorisk teori søger at rekonfigurere retorisk teori ved at ændre selve retorikkens parametre. Dette kunne for eksempel betyde en revurdering af kriterierne for retorisk veltalende, af overtalelse som grundlaget for retorisk teori eller af den traditionelle placering af retorik i den offentlige sfære. Målet er i bogstaveligste forstand at finde ud af hvordan feminisme transformerer retorik når feminine og feministiske sensibiliteter indlemmes.

Sally Miller Gearharts essay “The Womanization of Rhetoric”, udgivet i 1979 i *Women’s Studies International Quarterly*, var en tidlig protest imod og teoretiseringen om hvordan retorikken kunne ændres fra et feministisk retorisk teoretisk perspektiv. Gearhart udfordrede et grundlæggende retorisk princip – nemlig overtalelse – ved at erklære “any intent to persuade an act of violence”.³⁰ Hun skitserede en alternativ model der fokuserer på “a mutual generation of energy for purposes of growth”³¹ hvori ingen af parterne søger at overbevise, men begge bidrager til en stemning hvori forandring kan ske for alle.

Sonja K. Foss og C. L. Griffin brugte Gearharts arbejde som udgangspunkt for en teori om *invitationel retorik*.³² Vi finder at denne teori er meget karakteristisk for feministisk retorisk teori, idet den bevidst søger at sætte en stopper for maskulinistiske tankegange, eksplicit opfordrer til en rekonfigurering af retorik og foreslår invitationel retorik som alternativ til fremherskende måder at kommunikere på.³³ Invitationel retorik manifesterer sig i de foredrag som Foss og Foss har holdt, såvel som i deres forsøg på at teoretisere feministiske akti-

visters retorik samt andre opgaver der typisk opfattes som kvindelige, såsom syning og børneopdragelse.³⁴ Med denne teori forslår Foss, Foss og Griffin at et kontinuum af retoriske valgmuligheder strækker sig ud over overtalelse til kommunikation der opfordrer til forståelse, udveksling af perspektiver, en søgen efter fællesnævner osv.³⁵ Invitationel retorik gør indsigelse imod retorikkens overtalelsesmæssige kerne ved at opfordre til undersøgelse af de forskellige måder hvorpå forandring sker og kan teoretiseres retorisk.

Feministisk retorisk teori påtager sig således at revidere og transformere retorisk teori i sig selv. Forskere som arbejder indenfor denne tradition søger at danne nye teorier om retorik der ikke blot tager højde for feministiske perspektiver men endda integrerer dem helt i hvad retorik er. Feministisk retorisk teori antyder at når feminismen tænkes med, så kan det retoriske paradigme ikke forblive uændret.

Opsummering

Traditionelt har den retoriske disciplin beskæftiget sig med magt i en polemisk, verbal, offentlig sammenhæng. Hensigten er at afsløre den rette måde hvorpå en bestemt handling eller idé bør håndteres når man henvender sig til et publikum for at sikre sig dets samtykke. Anvendelsen af feministiske perspektiver – der defineres som en inklusion af, et engagement med og en værdsættelse af kvinders og andre minoriteters bidrag og perspektiver – udfordrer retorikken via kvinde- og kønsforskning og feministisk retorisk teori. Hver af disse søger dog at rekonfigurere retorik på forskellig vis. Skemaet på næste side giver en oversigt over disse udfordringer.

Nu vil vi skitsere hvorledes en kulturgenstand kan analyseres fra hvert af disse perspektiver for

30 [”enhver hensigt om at overtale [er] en voldshandling”]. Gearhart (1979), side 195.

31 [”en fælles skabelse af energi med henblik på vækst”]. Gearhart (1979), side 198.

32 Foss og Griffin (1995).

33 Foss, Foss og Griffin (1998).

34 Foss & Foss (1994), Foss & Foss (1989).

35 Foss, Foss og Griffin (1998). Et kontinuum af retoriske strategier, fra den invitationelle til erobring og omvendelse – mere traditionelle retoriske strategier – beskrives af Foss og Foss (2003).

Skema: Sammenligning

	Kvindeforskning	Kønsforskning	FRT
Fokus	<i>Kvinder</i>	<i>Forskel</i>	<i>Retorik</i>
Strategi	<i>Inklusion</i>	<i>Differentiering</i>	<i>Transformation</i>
Repræsentativ teori	<i>Feminin stil</i>	<i>Remixing</i>	<i>Invitationel retorik</i>

at illustrere deres indbyrdes forskelle. Den genstand vi har valgt at analysere er Scandinavian Cryobanks, en dansk sædbank, hjemmeside, nyhedsrapporter og marketingmaterialer. Først giver vi baggrundsinformationer om sædbanken og beskriver dens placering i sammenhæng med donorinseminering, hvorefter vi vil overføre de nævnte feministiske perspektiver.

Kulturgenstand: Viking Babies og Scandinavian Cryobank

”Karl er munter og snakkesalig. Han er en ligefrem, intelligent ung mand; høj, blond, atletisk, der interesserer sig for sund mad og masser af motion”.³⁶ Ifølge amerikanske aviser³⁷ lyder det som om Karl søger en kæreste. Men i dette tilfælde er det hans sæd der er til salg. Verdens største sædbank, Scandinavian Cryobank, med hovedsæde i Århus har for nylig fået tilladelse til at sælge sæd til amerikanske forbrugere. Skandinavisk sæd kan nu købes direkte fra hjemmesiden eller fra kontoret i New York, hvor ca. 50 skandinaviske donorer står beskrevet. Ankomsten til USA af skandinavisk sæd figurerede på NBCs Today Show, hvor kvinden Alexandras historie om hvordan hun fandt datteren Kyles far på nettet fungerede som lead-in til deres program om “designer babies”.³⁸

36 www.scandinaviancryobank.com. Hentet den 13. juni 2005.

37 Talan (2005) og Alvarez (2004). Hentet den 28. juni 2005 fra <http://www.scandinaviancryobank.com/spreading-scandinavian-genes.aspx>

38 MSNBC Today Show, juni 2005.

De fleste donorer er unge mænd mellem 25 og 35; de beskrives næsten alle som værende atletiske, høje med blond eller brunt hår, og veluddannede. De er den skandinaviske type, hvilket har givet anledning til en livlig debat på begge sider af Atlanten. Hjemmesiden er spækket med referencer til vikingernes robusthed og skandinaviske møbler, til vikingetogter der ender i lokale børnehaver, og til Nobels fredspris. Den følgende beskrivelse af en typisk donor indeholder flere af de mere markante og eftertragtede træk der tilskrives skandinaviske mænd – altruisme, intelligens og uddannelse. ”Mange af de donorer vi accepterer, er motiverede af ønsket om at hjælpe par med fertilitetsproblemer. Skandinavisk kultur værdsætter intelligens såvel som altruisme, og de fleste af vores donorer læser på overbygningen ved større skandinaviske universiteter”.³⁹

I lyset af disse informationer om Scandinavian Cryobank vil vi nu skitsere de forskellige analytiske perspektiver som kvindeforskningen, kønsforskningen og feministisk retorisk teori ville anlægge. Vores hensigt er at belyse forskellen mellem disse perspektiver, skønt vi ikke kan foretage en dybdegående analyse af selve kulturgenstanden i et enkelt essay.

Kvindeforskningen

Den første kritik af retorikken som blev formuleret af kvindeforskningen, gik på både indholdet og formen af selve kulturgenstanden. At

39 www.scandinaviancryobank.com/sample-profile.pdf. Hentet 28. juni 2005.

denne hjemmeside kan regnes for en kulturgenstand, vidner om kvindeforskningens succes.⁴⁰ Traditionelt begrænser retorikken sig til emner i det offentlige rum i politiske, retslige og ceremonielle sammenhænge. Da kvinder blev inkluderet i retorik udvidede de potentielle sammenhænge sig til også at indbefatte den private sfære, og symbolbrug i den private sfære blev anerkendte forskningsobjekter. Problemstillinger omkring ufrivillig barnløshed er relevante forskningsobjekter sammen med deres manifestationer i form af kulturgenstande såsom en hjemmeside og en udsendelse, hvilket også repræsenterer udvidelser af retorikkens form. Kvindeforskningen ændrede således retorikken ved at udvide det der kunne betragtes som værende retorisk, idet der blev taget højde for typiske feminine interesser.

Scandinavian Cryobanks hjemmeside holder fokus på fremtidige forældres ønsker om at få et barn. "Baby"-metaforen på hjemmesiden der skal forklare de ydelser der tilbydes overtræder hvad der kan betragtes som troværdige og overbevisende retoriske appeller. "First Steps" [første skridt] illustreres med en baby der ved at tage et skridt – hvilket henviser til de første skridt en potentiel kunde kommer til at tage. "Professional Resources" [ressourcer for professionelle] illustreres med et billede af et stykke babylegotøj og henviser til studier af Scandinavian Cryobanks succes. Endelig har "Shipping and Handling" [ekspedition og forsendelse] et billede af et legotøjsskib der igen blander baby-metaforer med alvorlige informationer og vikinge-billedsprog.⁴¹ Denne brug af kreative og humoristiske billedelige metaforer i traditionel retorisk diskurs viser hvor grundigt hverdagskultur er blevet integreret i retorikken og hvorledes det her anvendes til at fremme en kommerciel handling.

Skønt kvindeforskningen gør det muligt at diskutere emner som ufrivillig barnløshed som

retoriske subjekter og bruger forskellige retoriske billeder og metaforer, så er det også vigtigt fra et kvindeforskningens perspektiv at tage i betragtning, hvordan hjemmesiden gentager og bekræfter traditionelle kvindebilleder. Begrebet (u)frugtbarhed er kernen i selskabets hjemmeside, og i sin præsentation af dette emne vender det tilbage til et traditionelt billede af kvinder som mødre. Kvinders desperation efter at blive mødre genindføres også i donorernes selvbeskrivelser. "Jeg kan kun forestille mig hvor desperat en barnløs familie ville være", erklærer en af donorerne.⁴² I disse fremstillinger afbildes frugtbarhed som stort set drevet af kvinders (naturlige) ønske om at blive mødre. At kun halvdelen af selve babyerne afbildes på hjemmesiden – kun den øverste halvdel af deres ansigter vises – bidrager til at læseren "tilføjer" det der mangler ved selv at få et barn. Konstruktionen som hjemmesiden tilbyder, er helt i tråd med traditionelle kønsnormer, ifølge hvilke moderskabet gør kvinder "hele", og kvinder er mere interesserede end mænd i at blive forældre, samt at de stort set er ansvarlige for omsorg og opdragelsen af børn.

Udover at emnet i sig selv egner sig til en potentiel kvindeforskningsanalyse, så kunne begrebet "agency" også gøre det. I inklusionen af kvinder i retorik har kvindeforskningen interesseret sig for de særlige bidrag som kvinders kommunikationsmåder har givet til det retoriske kontinuum; og dette indebærer en interesse i retorisk handlekraft. Hvilke faktorer påvirker taleren og de krav/den situation hun reagerer på, i hvilken grad begrænses hun af institutionelle forhindringer og materielle forhold, i hvilken grad kan hun slå igennem, og hvordan påvirker et givet standpunkt hendes kommunikative muligheder?

Hos Scandinavian Cryobank er kvinden og hendes valg i højsædet. For eksempel vælger Alexandra en donor fra Scandinavian Cryobank i en alder af 39 og forklarer, "Jeg vidste ikke hvor

40 Warnick (1998).

41 www.scandinaviancryobank.com/sample-profile.pdf. Hentet 28. juni 2005.

42 www.scandinaviancryobank.com/sample-profile.pdf. Hentet 28. juni, 2005.

nemt eller svært det ville være at blive gravid, og så tænkte jeg at hvis jeg ikke begyndte snart, så ville det måske være for sent. Jeg ved jeg har resten af mit liv til at finde en partner, men jeg har ikke resten af mit liv til at få et barn”.⁴³ Hun valgte strategisk en sæddonor med hendes egen skandinaviske baggrund, og et billede af hende som baby er meget lig billedet af hendes datter, som blev undfanget via sædbanken.⁴⁴ Denne stærke fornemmelse af ”agency” står i skærende kontrast med traditionelle romantiske konstruktioner af forældreskab, hvor valget af hvordan barnet skal se ud overlades til tilfældet – til det genetiske materiale af den mand som kvinden forelsker sig i og bliver gravid med.

I denne forstand ser vi mulighederne for at stille spørgsmålstegn ved den traditionelle, romantiske fortælling der dominerer den vestlige kultur, hvor man leder efter og finder den perfekte partner, stifter familie og lever lykkeligt til sine dages ende. I sit skelsættende essay, ”The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles”, (1991) kritiserer Emily Martin skarpt videnskabelige tekster for at opføre heterosexistiske og patriarkalske fantasier. Mens ægget passivt venter på sin prins, kæmper sædkrigeren i et fjendtligt og konkurrence-præget miljø hvor vinderen erobrer alt.

Interessant nok er der en tværkulturel forskel på hvor meget individuel handlekraft kvinden har, alt efter om hun bor i USA eller i Skandinavien. Hvor amerikanske kvinder kan vælge deres sæddonor fra en lang liste egenskaber og fortællinger, får de skandinaviske kvinder ikke lov: lægen vælger sæden for dem. I Skandinavien begrænses kvinders ”agency” og minder derved om de måder hvorpå patriarkatet ”tager beslutninger” på kvinders vegne. CEO Ole Schou udtrykker dette patriarkalske privilegium når han noterer, ”Hvis der er donorer som vi ikke ville acceptere til vores koner eller

døtre, så bør de ikke antages”.⁴⁵ I USA er der ingen lignende begrænsninger, hvilket rejser spørgsmålet om hvordan amerikansk kultur har bevæget sig væk fra en ”father knows best”- [hvad fatter gør er altid det rigtige] mentalitet til en postmoderne forbrugskultur. Diverse analytiske perspektiver kan anlægges for hver af disse vinkler.

Det at emner som ufrivillig barnløshed kan behandles som retorik bevidner at kvindespørgsmål er blevet inkluderet i disciplinen. At kvinder stadigvæk konstrueres som ikke-opfyldte eller tilfredsstillede på en hjemmeside der tilbyder frigørende muligheder for forældreskab, reificerer dog traditionelle kvindelige handlingsforløb. At kvinden vælger sæden (hvis altså hun bor i USA) i strid med det traditionelle romantiske forløb hvor det mandlige – enten manden eller sæden – er erobreren, er endnu en vinkel der kunne tages med i en kvindeforskningsanalyse. Disse er nogle af de paradoksale emner som en kvindeforskningsanalyse kunne tage op.

Kønsforskning

Hvor en kvindeforskningsanalyse fokuserede på hvordan det feminine blev inkluderet i retorik, ville en kønsforskningsanalyse privilegere måderne hvorpå identitetsforskelle artikuleres. Udgangspunktet for en kønsforskningskritik ville blandt andet være hvordan hjemmesiden bekræfter betydningen af biologi og køn som fastlåste kategorier. Ifølge Scandinavian Cryobank gør fysiske og sociale forskelle en forskel, således at sæd-shopping giver mening. Ligesom de fleste online dating-bureauer⁴⁶ anfører Scandinavian Cryobanks donorens fysiske træk (såsom øjenfarve, hårfarve, højde og vægt, alder), uddannelse, samt håb og drømme for fremtiden. Disse beskrivelser personliggør sæden, og forvandler den til mini-mænd hvis egenskaber det implicit antages vil blive over-

43 Nyhederne på ABC kanalen. 17. december 2004.

44 NBC Today Show, juni 2005.

45 Nyhederne på ABC kanalen. 17. december 2004.

46 Schmidt & Moore (1998).

ført til fremtidige generationer. Men til forskel fra online dating-bureauer løfter Scandinavian Cryobank disse beskrivelser til et helt andet niveau. I den udvidede donorliste beskriver hver donor sin familie (arbejde, helbredsstatus, antal søskende), og forsyner kunden med et familietræ der går tre generationer tilbage, samt en personlig, håndskrevet erklæring og en tilbudsstående helbredsundersøgelse. Vi får at vide, for eksempel, at en donors morfar var med i modstandsbevægelsen under Anden verdenskrig, og at hans mormor er den bedste kok han kender.⁴⁷

Dette niveau af detaljer om familiebaggrunden konstruerer køn som et statisk, passivt træk, der indeholder de traditionelle kønsroller som så videreføres i fremtidige generationer. En kønsforskningsanalyse kunne derfor fokusere på den stærke heteronormative antagelse der er indbygget i denne fremstilling af køn. Denne heteronormative ramme fremhæves explicit af Scandinavian Cryobank i og med at donorer aldrig må have deltaget i homoseksuelt samleje.⁴⁸ Dette er utvivlsomt et forsøg fra Scandinavian Cryobanks side på at appellere til og berolige heteroseksuelle par samt en reaktion på en større politisk sammenhæng der samlet gentager den maskuline og sikre kvalitet af deres sæd i en HIV-AIDS æra, samtidig med at det også sikrer heteroseksualitetens hegemoni. At hjemmesiden samtidig henvender sig specifikt til lesbiske mødre er en interessant modsigelse af den heteronormative ramme, en modsigelse der kunne undersøges nøje i en kønsforskningsanalyse.

Efter en analyse af de traditionelle definitioner af køn og den medfølgende heteroseksuelle antagelse der findes på hjemmesiden, kunne kønsforskeren derefter vende sig mod en dekonstruktion af vikingstereotyperne som hjemmesiden er spækket med, for eksempel "Kunne du tænke dig en viking eller to i

47 www.scandinaviancryobank.org Hentet 15. februar 2006.

48 www.scandinaviancryobank.com/sider.asp?subject=Screening. Hentet 13. juni 2005.

huset?"⁴⁹ Når sædbanken bruger begrebet *viking*, refererer de specifikt til de mænd som er en del af de nordiske lande – vikingernes efterkommere; "Alle vore donorer er baseret i Skandinavien. Derfor kan vores kunder tilbydes et særligt udvalg af donorer med de velkendte skandinaviske karakteristika".⁵⁰ Med denne sætning antyder hjemmesiden at der er et bestemt sæt karakteristika der er genetisk forbundet med skandinaver. Ifølge hjemmesiden er identitetstræk altså essentielle.

Det første af den slags træk relateres til vikingernes lange tradition for udforskning. *Viking* betyder pirat på old-nordisk og vikingerne var pirater der udplyndrede store dele af Europa fra det 9. til det 11. århundrede og erobrede dele af England, Irland, Frankrig og Rusland. Undervejs voldtog de kvinder og slog enhver ihjel der gjorde modstand; de var frygtede og spredte deres gener overalt i Europa.⁵¹ Ikke overraskende greb avisernes overskrifter – i lyset af Scandinavian Cryobanks success – den læsning af *viking*: "Skandinaviske gener spredes uden båd".⁵² Således er Scandinavian Cryobank selv pirater der tilegner sig vikingernes sæd og spreder den verden over; en moderne version af piraternes aktiviteter, hvilket fik en ledende avis til at meddele at "Vikingerne er vendt tilbage efter Englands kvinder".⁵³

Scandinavian Cryobanks hjemmeside isenesætter vikingebørn som "new-age" vikinger der ofte drager på togt ned til de lokale børnehaver. De "snor deres forældre om lillefingeren"⁵⁴ og udfordrer deres miljø med den nysgerrighed og vedholdenhed der karakteriserer vikinger. Børn fra denne slags sæd forventes at være nysgerrige, interesserede opdagelsesrejsen-

49 Reklamematerialer fra www.scandinaviancryobank.org. Hentet 15. februar 2006.

50 www.scandinaviancryobank.com/index.asp Hentet 28. juni 2005.

51 odin.dep.no/odin/engelsk/norway/history/032005-990460. Hentet 9. maj 2006.

52 Alvarez (2004)

53 Bellafonte (2005).

54 www.scandinaviancryobank.org. Hentet 15. februar 2006.

etablere troværdighed. Sæddonorerne konstruerer selv deres historier på papir; men de der gennemlæser hjemmesiden, får aldrig lejlighed til at verificere disse selvportrætter. Hver donor kan iscenesætte sig selv som han ønsker at fremstå i en selv-forfattet præsentation.

Udover disse konstruktioner er der personalets ”førstehåndsindtryk” når de mødes med donorerne. Disse indtryk skal forestille at verificere autenticiteten af hver donor og hans selvbeskrivelse. For eksempel beskrives donoren ”Stig” af Scandinavian Cryobanks personale som ”en rigtig flot, maskulin og velproportioneret donor, men også meget følsom og med god fornemmelse for folk. Han er altid opmærksom på hvad der foregår omkring ham”.⁵⁸ Udover at bidrage med en ”ekstern” vurdering, så personligger personalets beskrivelser de ellers temmelig upersonlige sædceller.

Således består Scandinavian Cryobanks ethos af selv-beskrivelser og andres indtryk – anonyme, subjektive, foranderlige og flygtige. Når ethos konstitueres af ”indtryk”, så rejser der i en feministisk retorisk teori analyse spørgsmål om hvorvidt der kan eksistere forskellige slags ethos, afhængig af taler og kontekst. Misforholdet mellem ethos som det tilbydes på Scandinavian Cryobanks hjemmeside og som den traditionelt defineres ses ikke som problematisk, men som en mulighed.

I traditionel retorisk analyse ville Scandinavian Cryobank ikke leve op til etiske krav. Men feministisk retorisk teori anerkender begrænsningerne af traditionelle definitioner af etos idet hjemmesiden analyseres på sine egne præmisser. Fra dette standpunkt antager etos et mere personligt aspekt, og kritikeren kan begynde at stille spørgsmål om mulighederne for etisk anonymitet. I en situation som denne betyder det at nogle detaljer udelades, at andre kan fremstå, tages i betragtning og værdsættes. Når man er afhængig af ”konstruktioner” af identitet i stedet for ”iagttagelser” af en person i

aktion, så mindes vi om den magt som diskursive konstruktioner har til at ”argumentere” og skabe identifikation. Hvordan en donor præsenterer sig selv for en potentiel sædkunde er kernen i valget af en ”far” til et barn.

Scandinavian Cryobank-hjemmesiden nævner ikke eksplicit alle de træk der kunne associeres med vikinger, således at deres kunder selv kan konstruere det billede som de ønsker at have af vikinger. At hjemmesiden anerkender at ikke alle børn der produceres via sædbanken er lyshårede og blå-øjede viser at selskabet anvender stereotyperne strategisk og legende som resourcer.

Konklusion

I denne analyse der illustrerer feministisk retorisk teori, har vi valgt at fremhæve visse konstruktioner på og stillet os spørgende til etos som begreb. En sådan analyse afhænger af, tager afsæt i og inspiration fra kategorier der er blevet ekspliciterede af kvinde- og kønsforskningen. Hver tilgang giver lejlighed til at gøre mange lag mening om retorik og køn synlige og undervejs fremhæve individuelle og kollektive former for ”agency” og magt.

Grundlæggende forskelle på kvindeforskning og kønsforskning realiseres i forskellige forskningsinteresser og videnskabelige fokuspunkter, hvilket viser den mangfoldighed og diversitet som en feministisk synsvinkel bruger i udfordringen af retorik. Den endelige målsætning er at rekonceptualisere retoriske konstruktioner og teorier fra en feministisk vinkel med henblik på at transformere retorisk teori.

Vi håber at dette indledende forsøg på at sondre mellem disse disciplinære områder/fagområder og at vise hvordan feministisk retorisk teori fungerer, vil demonstrere hvor stort et arbejde allerede er udført på dette område. Vi opfordrer også andre forskere til at fortsætte dette afgrænsningsprojekt. Vi håber især at forskere med meget forskellige standpunkter vil delagtiggøre hinanden i hvordan de ser feministisk retorisk teori, netop fordi der – som i al

58 www.scandinaviancryobank.org Hentet 15. februar 2006.

feministisk forskning – ikke er nogen rigtige eller forkerte svar. Hver ramme fremhæver nogle dimensioner og minimerer andre; hver er nyttig i nogle sammenhænge og mindre nyttig i andre. Hvad der forbliver vigtigt er den udfordring og udvikling af retorikken der er kernen i

projektet. Givet mangfoldigheden, udbredelsen og den styrke som feministiske perspektiver bærer med sig, vil retorikken aldrig igen være den samme.

Om forfatterne:

Kroløkke er lektor i Køn og Kultur ved Syddansk Universitet. Hun er blandt andet medforfatter af *Gender and Communication: From Silence to Performance* og har skrevet artikler om områderne computer-medieret kommunikation og internet retorik. Karen Foss er professor i Kommunikation og Journalistik ved University of New Mexico. Hendes mest fremtrædende forskning er indenfor feministisk retorisk teori og udviklingen af invitationel retorik som blandt andet beskrives i bogen *Feminist Rhetorical Theory*
E-post: charlottekro@litcul.sdu.dk & Karen.Foss@comcast.net

Litteratur

- Aptheker, Bettina (1989): *Tapestries of Life: Women's Work, Women's Consciousness, and the Meaning of Daily Experience*. University of Massachusetts Press, Amherst.
- Alvarez, Lizette (2004): "Spreading Scandinavian Genes, Without Viking Boats." *New York Times*, 20. september 2004. Hentet fra <http://www.scandinaviancryobank.com/spreading-scandinavian-genes.aspx> 28. juni, 2005.
- Bailey, Courtney (1997): "Bitching and Talking/-Gazing Back: Feminism as Critical Reading." *Women and Language*, vol. 26, nr. 2, side 1-8.
- Bate, Barbara, & Anita Taylor (red.) (1988): *Women Communicating: Studies of Women's Talk*. Ablex, Norwood.
- Bellafonte, Gina (1998): "It's All About Me!" *Time*. 29. juni, vol. 151, nr. 25, forsidehistorie.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York/London.
- Condit, Celeste (1997): "In Praise of Eloquent Diversity: Gender and Rhetoric as Public Persuasion." *Women's Studies in Communication*, vol. 20, nr. 3, side 91-116.
- Crenshaw, Kimberle W. (1994): "Mapping the Margins, Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color", i: M. Fineman & R. Mykitiuk (red.). *The Public Nature of Private Violence*. Routledge, New York, (s. 93-118).
- Foss, Karen A.; Sonja K. Foss (1989): "Incorporating the Feminist Perspective in Communication Scholarship: A Research Commentary", i: C. Spitzack & K. Carter (Eds.). *Doing Research on Women's Communication: Alternative Perspectives in Theory and Method*. Norwood, New Jersey: Ablex, (s. 65-91).
- (1991): *Women Speak: The Eloquence of Women's Lives*. Waveland Press, Prospect Heights.
- Foss, Karen A. & Sonja K. Foss (1994): "Personal Experience as Evidence in Feminist Scholarship." *Western Journal of Communication*, vol. 58, side 39-43
- Foss, Sonja K., Karen A. Foss, & Robert Trapp (2002): *Contemporary Perspectives on Rhetoric*, 3rd ed. Waveland, Prospect Heights.
- Foss, Sonja K., Karen A. Foss & Cindy L. Griffin (1999): *Feminist Rhetorical Theories*. Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Foss, Sonja K. & Cindy L. Griffin (1995): "Beyond Persuasion: A Proposal for an Invitational Rhetoric," *62 Communication Monographs*, side 2-18.
- Friedan, Betty (1963): *The Feminine Mystique*. Dell, New York.
- Gearhart, Sally Miller (1979): "The womanization of rhetoric," *2 Women's Studies International Quarterly*, side 195-201.
- Gomard, Kirsten (1996): "Sprog, kommunikation og køn – med Århus Byråd som eksempel." *Kvinder, Køn og Forskning*, vol. 2 1996, side 5-17.
- Halberstam, Judith (1998): *Female masculinity*. Duke University Press, Durham/London.
- Harding, Sandra (1991): *Whose Science Whose Knowledge: Thinking From Women's Lives*. Cornell University Press, Ithaca.
- hooks, bell (1989): *Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black*. South End Press, Boston.
<http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/history/032005-990460>. Retrieved May 9, 2006.
- Hunter College Women's Studies Collective (2005). *Women's Realities, Women's Choices: An Introduction to Women's Studies*, 3rd ed. Oxford University

- Press, New York.
- Kohrs Campbell, Karlyn (1989): *Man Cannot Speak for Her, Volume 1; A Critical Study of Early Feminist Rhetoric*. Greenwood Press, Westport CT.
- Kohrs Campbell, Karlyn (1973): “The rhetoric of women’s liberation: An oxymoron,” 59 *The Quarterly Journal of Speech*, side 74-86. Svensk översättning: ”Kvinnorörelsens retorik: en oxymoron” af Lennart Hellspong i *Rhetorica Scandinavica* nr 27/2003.
- Kramer, Cheris (1974): “Women’s speech: Separate but unequal?” 60 *The Quarterly Journal of Speech*, side 14-24
- Kramer, Cheris. (1977): ”Perceptions of female and male speech”, i: *Language and Speech* 20, side 151-61.
- Kroløkke, Charlotte (2006): “Net Chicks’ and Geek-girls’ Remixing of Frontier and Pioneer Rhetoric.” *Iowa Journal of Communication: Special Issue on Feminist Communication*, volume 38, side 55-73.
- Mral, Brigitte. (2003): “Motståndets retorik. Om kvinnors argumentative strategier.” *Rhetorica Scandinavica*, nr. 27, side 34-50.
- Öhrberg, Ann. (2001): *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens Kvinnliga författare*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 45 (afhandling Uppsala, Hedemora).
- Schmidt, Matthew & Lisa J. Moore (1998): “Constructing a ‘Good Catch,’ Picking a Winner”, i: R. Davis-Floyd & J. Dumit (red.). *Cyborg Babies: From Techno-Sex to Techno-Tots*. New York, London: Routledge, (s. 21-39).
- Sedgwick, Eve K. (1990): *Epistemology of the Closet*. University of California Press, Berkeley.
- Talan, Jamie (2005): “For prospective parents in the market for a blonde-haired, blue-eyed tot, Danish sperm marks the sale.” *Newsday* 5. juni, 2005. Hentet fra www.scandinaviancryobank.com/-spreading-scandinavian-genes.aspx 28. juni, 2005.
- Warnick, Barbara (1998): “Rhetorical Criticism of Public Discourse on the Internet: Theoretical Implications.” *Rhetoric Society Quarterly*, vol. 28, nr. 4, side 73-84.
- Wood, Julia T. (1992): “Gender and moral voice: Moving from women’s nature to standpoint epistemology,” 15 *Women’s Studies in Communication*, side 1-24. www.scandinaviancryobank.org Hentet 15. februar, 2006.
- Young, Iris Marion (1994): “Gender as Seriality: Thinking about Women as a Social Collective”, i: *Signs. A Journal of Women in Culture and Society*. Vol. 19, nr. 3, side 713-739.